

Metaforların İzinde Bir Yazarın Kavramlar Dünyasına Giriş: Cemil Meriç'in Bu Ülke'sinde Kitap Metaforları

Nihal Çalışkan*

Özet: Bu çalışmada kavramsal metafor teorisine dayalı bir yaklaşımla Cemil Meriç'in Bu Ülke adlı eserindeki kitap metaforları incelenmektedir. Çalışma ile, kitaba ilişki dilsel metaforlardan hareketle yazarın kavramlar dünyasına giriş hedeflenmekte; Cemil Meriç'in metaforları yalnızca bir söz figürü, bir süs olarak değil; bilgiyi farklı bir bakış açısıyla ele alma ve bilgi üretme yolunda araç olarak kullandığı vurgulanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Cemil Meriç, Bu Ülke, kavramsal metafor, kitap metaforları.

Access to the Conceptual World of an Author: The Book Metaphors in Cemil Meriç's Bu Ülke

Abstract: This study examines the book metaphors in Cemil Meriç's Bu Ülke on the basis of conceptual metaphor theory. It aims to access the conceptual realms of the author's mind via linguistic metaphors. In this study it is emphasized that Cemil Meriç didn't use metaphors only as a figure of speech or a literary ornament, but as an instrument to evaluate the reality in a different way, and to produce new knowledge.

Key words: Cemil Meriç, Bu Ülke, conceptual metaphor, book metaphors.

Giriş

Latince "öte" anlamındaki *meta* ile "taşımak" anlamındaki *pherein* kelimelerinden oluşan metafor kelimesinin sözlük anlamı "öteye taşımak, bir yerden bir yere taşımak"tır (Oxford English Dictionary, 1996). Söz figürleri açısından düşünöldüğünde ise metafor, kelimenin literal/lafzi bağlamından sıyrılarak figüratif/mecazi bir anlam ifade edecek şekilde kullanılmasıdır. Bu çok genel tanım literatürde en çok Aristo'nun tanımına yakındır çünkü Aristo,

* Türk Dili ve Edebiyatı Öğretmeni, Milli Eğitim Bakanlığı, caliskanihal@hotmail.com

metafor terimini ‘‘metafor (eğretileme, deyim aktarması/istiare), benzetme (teşbih), metonimi (ad aktarması, döz değişmece, mecazımürsel)’’yi de kapsayacak biçimde kullanmaktadır.¹ Bugün benzetme ve metonimi ayrı birer söz figürü olarak ele alınmaktadır. Ancak bizde güzel benzetme (teşbihibeliğ) olarak adlandırılan söz figürü Batıda ve çalışmamızı temellendireceğimiz literatürde metafor kapsamında değerlendirilmektedir.

Retorik ve Poetik adlı eserlerinde metaforun temel işlevinin semantik bir boşluğu gidermek, ifadeyi sanatlı hâle getirmek, söze güzellik ve canlılık kazandırmak olduğunu kaydeden Aristo, bu tür ifadelerin kullanımında aşırıya kaçmamak gerektiğine dair uyarılarda da bulunmaktadır (ev. Demir 2007: 95-97). Poetik adlı eserinde metaforun yeni bilgiler, düşünceler elde etmeyi sağladığına dair, modern anlayışa uygun bir tespitte bulunmuş olmakla birlikte Aristo’nun yukarıdaki görüşleri metafor ve diğer söz figürlerinin uzun yıllar boyunca retorik kapsamında değerlendirilmesi ve günlük dilin dışında ele alınarak edebî bir zemine oturtulmasında etkili olmuştur.

Metafor konusunda geleneksel bakış açısının temelini oluşturan Aristocu yaklaşım, dilin düşünceyi yaratan bir etkinlik olduğu tezini sistemleştirerek dil felsefesinin ayrı bir disiplin olarak ortaya çıkmasını sağlayan Humboldt’tan sonra farklı bir boyuta taşınmıştır. Dil ve düşünce arasındaki ilişki ve etkileşimin doğasını anlamaya yönelik alışmalar, Lakoff ve Johnson ile bütüncül bir tezinin doğuşunu hazırlamıştır. Kavram sistemimizin bizatihi metaforik olduğunu, dil konuşunun zihninde yer alan kavramsal metaforların dildeki metaforları ürettiğini belirten Lakoff ve Johnson’a (1980²: 3-6, 1993: 208, 209) göre metaforlar, poetik ve stilistik olmanın ötesinde düşünce ve dili şekillendiren, yapıya kavuşturan unsurlardır. Oysa geleneksel anlayışta metafor, yalnızca bir mecazdır, benzerlik esasına dayalı olarak bir kelimenin yerine başka bir kelimeyi koyma işidir. Benzetmeye dayalı olduğu için semantik bir yenilik sunmaz, buna bağlı olarak dış dünya hakkında yeni bir bilgi sağlamaz. Demir (2007: 98-100), bu anlayışın arka planındaki temel kabulleri şöyle sıralamaktadır:

1. Metafor kelimelere has bir niteliktir ve dolayısıyla lingüistik bir fenomendir.
2. Metafor bir takım sanatsal ve retorik amaçlarla kullanılır.
3. Metafor karşılaştırılan iki şey arasındaki benzerliğe dayanır.
4. Metafor kelimelerin iradî ve düşünölmüş kullanımıdır ve dolayısıyla özel bir yetenek gerektirir.

¹ Metafor teriminin tarihi süreçte kullanımıyla ilgili olarak bk. Nizamettin Uğur, Anlambilim/Sözcüğün Anlam Açılımı, Doruk Yayınları, İstanbul, 2007.

² Bu eser Türkçeye de çevrilmiştir. bk. ‘‘Metaforlar - hayat, anlam ve dil. ev. Gökhan Yavuz Demir. Paradigma Yay. Ankara 2007.’’

5. Metafor onsuz da yapabileceğimiz bir konuşma figürüdür. Bu yüzden iletişimin ve gündelik düşünme ile akıl yürütmenin ayrılmaz bir unsuru değildir.

Oysa Lakoff ve Johnson'ın teorisinde metafor, kelimelerin değil kavramların niteliği olarak ele alınır. Söz gelimi "Aşk yolculuktur." biçimindeki bir metafor, aşk duygusunu yolculuk biçiminde kavramsallaştırdığımızın göstergesidir. Metafor, yalnızca sanatsal veya estetik kaygılarla değil, belirli kavramların daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla kullanılır. Söz gelimi "sayılar kümesi" matematiksel bir metafordur. Sayılar için küme metaforu düşünülmeden önce de sayılar vardır ancak böyle bir metaforlaştırma, bu tarzda bir kavramsallaştırma kümelerle ilgili bilgilerin sayılara transfer edilmesine ve buradan hareketle sayılarla ilgili bazı hususların daha iyi anlaşılmasına yardımcı olmuştur. Metafor çoğunlukla benzerliğe dayanmaz. Daha doğrusu benzerlik, metaforun hedef ve kaynak alanları arasındaki ilişkiyi açıklamada çoğu zaman yeterli değildir. Söz gelimi şefkatli ve sevecen bir insanı anlatmak üzere sıcaklık kavram alanına ait metaforların kullanımı, sıcak nesne ile insan arasındaki benzerlikten çok tecrübe temelinden beslenir. Johnson'un (1999) birleşim teorisine göre çocuk gelişimde duyu-motor alan ait deneyimlerle bu alan dışındakiler arasında özdeşlik kurulan bir dönem vardır. Örneğin ağıladığı zaman annesi tarafından sevgi ve şefkatle kucaklanan bir çocuk, sarılmanın fiziksel sıcaklığı ile sevgi duygusunu birleştirecektir. Bu deneyim de şefkat, sevgi, merhamet gibi duyguların ifadesinde sıcaklık kavram alanına ilişkin bilginin kullanımına olanak tanıyacaktır (Lakoff, Johnson 1999: 46, 48-49).

Kavramsal metafor teorisine göre metafor, bir kelimenin başka bir kelimeden hareketle anlaşılması değil, bir kavram alanının başka bir kavram alanına göre anlaşılmasıdır. Bu noktada dilsel metaforlar ile kavramsal metaforlar arasında bir ayırım yapmak gerekir. Söz gelimi ZAMAN PARADIR (TIME IS MONEY)³ bir kavramsal metafordur. Zaman ile ilgili kavram alanını para ile ilgili kavram alanına ait özelliklerle anlattığımız her ifade bu kavramsal metafora bağlı bir dil birliğidir. Söz gelimi "Zamanını boşa *harcıyorsun*. Derslerden *arta kalan* zamanı aileme ayırıyorum. Zamanını iyi *değerlendirmelisin*. Zaman *kazanmak* için başka ne yapabiliriz? Zaman *kaybetmeyelim*. Daha fazla zamanınızı *almayayım*." cümleleri "Zaman paradır." kavramsal metaforundan doğan dilsel metaforlardır.⁴ Bu dilsel metaforlarda eğik yazılan kelimelerin hepsini para için de kullanabiliriz. Bu ödünclemeyi mümkün kılan, düşünce sistemimizde para ile zaman arasında kurduğumuz bağlantılardır. Bu bağlantılar ise tecrübelerimiz neticesinde oluşmuştur. Zamanın sınırlı ve değerli bir kaynak olduğuna dair

3 İlgili literatüre bağlı kalınarak kavramsal metaforlar büyük harflerle gösterilecektir.

4 ZAMAN PARADIR (TIME IS MONEY) kavramsal metaforunu VAKIT NAKİTTİR biçiminde Türkçeleştirmek mümkündür. Aslında Türkçedeki eş değer kavramsal metafor tam olarak "Vakit nakittir." atasözüdür. Ancak bu atasözü hem kavramsal hem de dilsel bir metafor olduğu için karışıklığa yol açmamak amacıyla ZAMAN PARADIR ifadesi tercih edilmiştir.

tecrübelerimiz bu özellikleri taşıyan para ile ilgili kavram alanından transferlere yol açmıştır.

Dil ve düşünce ilişkisi bağlamında ele alındığında yukarıda sözünü ettiğimiz dilsel metaforları doğuran şey, dil konuşurunun zihnindeki metaforik düşünce kodlarıdır. Bu durumda kavramsal metafor birincil gibi görünmekle birlikte dil verileri de kavramsal metaforlara ulaşma konusunda gereklidir.⁵ Çeşitli formlarda karşımıza çıkan dil verilerini çözümleyip buradan hareketle yapılacak genellemeler bizi kavramsal metaforlara ulaştıracaktır.⁶ Bu çalışmanın hedefi de dilsel metaforlar aracılığıyla düşünce dünyamızın önemli simalarından biri olan Cemil Meriç’in kavramlar dünyasına ilişkin ipuçları elde etmektir.

Yöntem

Çalışmamızda Cemil Meriç’in “Bu Ülke” adlı eserinden hareket edilmektedir. Bu Ülke’nin tercih edilme sebebi, yazarın bu eserde dilsel metaforların prototipi sayılabilecek “A, B’dir.” biçimindeki tanım cümlelerine sıkça yer vermiş olmasıdır (Kilci, 2003)⁷. Dilsel metaforların belirlenmesi sürecinde elle tarama yapılarak Bu Ülke’de yer alan kitap metaforlarının tamamı fişlenmiştir. Bunlar arasından belli bir sayıya ulaşma ve diğer metaforlarla ilişkili olma esasına göre seçim yapılmıştır. Seçilen örnekler aracılığıyla yazarın kitabı ne şekilde kavramlaştırdığı ortaya konmaya çalışılmıştır.

Bulgular ve Değerlendirme

Bilişsel açıdan metafor, tek başına ele alınacak bir kavram olmaktan ziyade çeşitli bileşenlerin oluşturduğu bir bütün olarak düşünülmelidir. Kovecses (2003) bu parçaları şöyle sıralamaktadır:

- Tecrübe temeli (experiential basis)
- Hedef alan (target domain)
- Kaynak alan (source domain)
- Hedef ve kaynak alan arasındaki ilişki (relationship between the target and the source)

⁵ Kavramsal metafor, dilden önce düşünce mekanizmasının işleyişine dair bir özellik olduğu için bir kısım araştırmacılar dil dışı uyarıcılardan hareketle kavramsal metaforları ortaya koymaya çalışmaktadır (Casasanto 2008). Bir kısım araştırmacılar da sözcüksel bir anlayışın yeterli olmadığı teziyle dilbilgisel yapıları da göz önünde bulundurarak kavramsal metaforları belirlemek gerektiğini savunmaktadır (Glynn 2002).

⁶ Bu noktada bizi kavramsal metaforlara götüren dil örneklerinin her zaman söz figürü olarak metafor formunda karşımıza çıkmayabileceğini de ifade etmek gerekir. Söz gelimi şu cümlelerin her birinde öfke duygusu farklı bir söz figürüyle ifade edilmekle birlikte öfke duygusunun sıvı olarak kavramsallaştırılması bakımından ortaklık vardır: “Bu öfke sağanağından hepimiz nasibimizi aldık. (söz figürü olarak metafor) Saldırgan *öfke kustu*. (deyim) *Keskin sirke küptüne zarar*.(atasözü)

⁷ Cemil Meriç’in Bu Ülke adlı eserindeki metafor cümleleri Kilci (2003)’de “Bu Ülke’nin Lügatçesi” başlığı altında verilmektedir.

- Metaforik dilsel ifadeler (metaphoric linguistic expressions)
- Çakıştırmalar (mappings)
- Gerektirimler (entailments)
- Kaynaşmalar (blends)
- Dildışı gerçekleşme (non-linguistic realization)
- Kültürel modeller (cultural models)⁸

Bu Ülke'deki kitap metaforları değerlendirilirken bu bileşenlerden özellikle hedef ve kaynak alan arasındaki ilişki üzerinde durulacaktır. Örneklelimizi oluşturan cümlelerde hedef alan "kitap"tır, hedef alanın yeniden tanımlanmasında kullanılan kaynak alanlar ise alfabetik olarak şöyle sıralanabilir: büyü, düşünce, gerçeklik, hayat, ileti, insan, kapı, mekân, okyanus, tahıl". Meriç'in kitaba yüklediği anlam bu kaynak alanların bilgisinde gizlidir.

Meriç'in düşünce dünyasında kitaplarla ilgili kavramsal metaforlardan biri KİTAP TAHILDIR metaforudur. Bunun dilsel formlarından biri "Meclisten tahıl için kanunlar geçirdiniz. Şimdi başka bir *tahıl* söz konusu. Daha nefis, daha besleyici bir ekmek sağlayacak bir *tahıl*: *susam*." (BU, s.110) cümlesidir. Buradaki kavramsal metaforun nasıl yapılandığını anlamak için hedef ve kaynak alanlar arasındaki ontolojik ve epistemolojik uygunlukları ortaya çıkarmak gereklidir. Ontolojik uygunluk, "şey (entity)"ler açısından hedef ve kaynak alanlar arasındaki eşleşmeleri; epistemolojik uygunluk ise hedef ve kaynak alanlara ait bilgi bakımından ortaya çıkan eşleşmeleri gösterir. (Lakoff, Kovecses 1987: 201). Besin kaynağı olarak kitap metaforunda bu uygunlukları şöyle göstermek mümkündür:

Kaynak alan: TAHIL

Hedef alan: KİTAP

Ontolojik uygunluklar:

Tahıla karşılık kitap

Bedenin tahıl ihtiyacına karşılık zihnin kitap ihtiyacı

Tahıldan alınan fiziksel tada karşılık kitaptan sağlanan entelektüel doyum

Ekmeğin ana maddesi olarak tahıla karşılık düşüncenin ana maddesi olarak kitap

Epistemolojik uygunluklar:

Kaynak alan: Tahıl vücudumuzun temel besin kaynağıdır.

Hedef alan: Kitap zihnimizin temel besin kaynağıdır.

Kaynak alan: Vücudumuzun besin kaynağı olan tahıl aynı zamanda lezzet de verir.

⁸ Dilbilim terimlerinin Türkçe karşılıkları için <http://www.yde.yildiz.edu.tr/tts/tts-dizelgeler/tts-kt-r.htm> esas alınmıştır.

Hedef alan: Zihnimizin besin kaynağı olan kitap da entelektüel doyum sağlar.

Kaynak alan: Tahıl temel besin kaynaklarından ekmeğin ham maddesidir.

Hedef alan: Kitap dűřüncenin ham maddesidir.

Yukarıda sıralananlardan hareketle diyebiliriz ki kitabın bir besin kaynağı olarak görölmesinin arka planında, insanın beden ve ruh bileşenlerinden olduğu dűřüncesi vardır⁹. Bedenin varlığını sürdürmesi, gelişimini sağlıklı biçimde tamamlayabilmesi için beslenmesi zorunludur. Yalnızca beden ya da bir başka deyişle madde bileşeninden ibaret olmayan insanın ruhsal açıdan gelişebilmesi için mana bileşenine yönelik bir besine ihtiyacı vardır. Meriç'e göre bu, kitaptır. Kitabı tahıl olarak kavramsallaştırarak Meclis'ten tahıl için kanunlar geçirilmesi gibi konjonktürel bir durum arasında ilişki kurmayı mümkün kılan ontolojik deliller, beden ve ruh bileşenlerinden oluşan insanın her iki yönünün de beslenmek zorunda olduğuna dair tecrübeye temellenir. Yazarın besin kaynağı olarak tahılı seçmesi de kitabın vazgeçilmezliğini vurgulaması bakımından önemlidir. Çünkü tahıl, vücut için temel besin kaynağıdır. Burada tahılın ekmeğin ana maddesi olmasına ilişkin vurgu da dikkate değerdir. Meriç okurdan, tahıl metaforuyla ifade ettiği kitabı okumakla yetinmeyip okuma eylemini ürün ortaya çıkaracak aktif bir sürece dönüştürmesini beklemektedir. Bu ürün yeni yorumlar, farklı bakış açıları, yeni sorular olabilir.

Metaforlar yalnızca bilişsel olarak şekillenmez. Kültür de metaforların oluşumunda önemli bir rol oynar (Charteris-Black 2003, Deignan 2003, Kovecses 1995, 2003, Lakoff 1989:60-66, Ying 2007). Bu nedenle belli kültürel bilgiler olmadan metaforları çözümlmek mümkün değildir. Meriç'in "şimdi başka bir *tahıl* söz konusu. Daha nefis, daha besleyici bir ekmeğ sağlayacak bir *tahıl: susam*." (BU, s.110) cümlelerinde yer alan susam metaforu, Ali Baba ve Kırk Haramiler masalına gönderme yapar. Harami mağaralarının kapıları "Açıl susam açıl!" sihirli sözüyle aralanmıştır. Bu noktada kitabın tahıl olarak kavramsallaştırılmasından büyü olarak kavramsallaştırılmasına geçiş yapılır. Metnin devamındaki "Bu susam kapıları açan büyü. Harami mağaralarının kapılarını değer, hükümdar hazinelerinin kapılarını: kitap." (BU, s.110) cümlesi zinciri tamamlar. Peki KİTAP neden BÜYÜDÜR? Büyü sözcüğüne ilişkin olarak Türk Dil Kurumu'nun çevrimiçi adresinde konumuzla ilgili olarak dört madde başı yer almaktadır (<http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=veritbn&kelime=58177>). Bu maddelerde yer alan bilgiler ışığında büyüün belli bir amaca yönelik olarak birtakım doğaüstü güçleri harekete geçirmeye yaradığına inanılan

9 Konuyla ilgili metonimi örnekleri için bk. "Melek Erdem, Mağripi'nin şiirlerinde Metonimi. Modern Türklük Araştırmaları Dergisi 1(1), Kasım 2004."

belli form ve sayılarda ritüelleri kapsadığını söyleyebiliriz. Buradan hareketle büyü ve kitap kavram alanları arasındaki çakıştırmaları yapısal olarak şöyle gösterebiliriz:

Kaynak alan: BÜYÜ

Hedef alan: KİTAP

Ontolojik uygunluklar:

Büyüye karşılık kitap

Büyünün amaca yönelik olmasına karşılık kitabın belli hedeflere ulaşmadaki rolü

Büyünün doğaüstü güçleri harekete geçirmesine karşılık kitabın etki gücü

Büyü ritüellerine karşılık kitap okumaya ilişkin tutum ve davranışlar

Epistemolojik uygunluklar:

Kaynak alan: Büyü belli bir amaç doğrultusunda yapılıdır.

Hedef alan: Kitap okuma belli hedeflere ulaşmaya yönelik bir eylemdir.

Kaynak alan: Büyü doğaüstü güçleri harekete geçirir.

Hedef alan: Kitabın olağanüstü bir etki gücü olabilir.

Kaynak alan: Büyünün etkisini göstermesi için belli form ve sayıda ritüellerin hayata geçirilmesi gereklidir.

Hedef alan: Beklenen faydanın sağlanması için kitap okuma eylemi de belli tutum ve davranışların hayata geçirilmesini gerektirir.

Masalda geçen “Açıl susam açıl!” sözü harami mağaralarının kapılarının açılmasına ve orada gizlenen zenginliğe ulaşma amacına hizmet eder. Kitabın söz ürünü olması ve kişinin düşünce dünyasının zenginleşmesine hizmet etmesi, kitap ile büyü olarak susam arasındaki ilişkinin temelini oluşturur. Bunun yanında büyüün doğaüstü güçleri harekete geçirme özelliği de bu ilişkide kısmen de olsa yerini alır. Çünkü insanları etkileme bakımından, sözün doğaüstü olmasa bile olağanüstü bir gücü olduğu gerçektir. “Açıl susam açıl!” sözü, büyüün ritüel boyutunu oluşturmaktadır. Masala göre bu söz olmadan büyü gerçekleşmemekte, mağaranın kapıları açılmamaktadır. Buradan hareketle kitap aracılığıyla bir hedefe ulaşmayı isteyen kişinin kitabın dünyasına nasıl gireceğini bilmesi gerektiğini söyleyebiliriz. Bu metafor ile Meriç'in, “pasif, kitap karşısında belli stratejileri olmayan, kitaba nasıl yaklaşılacağını bilmeyen” okura kitaptan fayda sağlamak, kitabı kendi hedeflerine ulaşmak için kullanmak konusunda hiç şans tanımadığı sonucunu çıkarmak da mümkündür.

Metaforu oluşturan hedef ve kaynak alanlar arasında daima kısmî bir uygunluk vardır. Bir başka deyişle, kaynak alanın ancak bir kısım özellikleri hedef alanda kendisine karşılık bulabilir (Lakoff, Johnson 1980:52-55, Kovecses

2002: 79-92). Büyü olarak kitap metaforunda bunu çok açık görebiliriz. Büyünün amaca yönelik olması ile kitabın amaca yönelik olması her yönüyle uygunluk göstermez. nk büyü, genellikle büyüyü yapan, büyünün yapılmasını isteyen insanların isteklerini gerçekleştirirken başka insanların bundan zarar görmesine neden olabilir. Sihirli elmayı yiyen Pamuk Prenses'in derin bir uykuya dalması, yakışıklı prensin bir cadının büyüsüyle kurbağaya dnşvermesi bu konuda ilk akla gelen örneklerdir. Bu bağlamda büyü olarak kitap metaforu, amacın niteliği bakımından kaynak alana ait bilginin tamamıyla eşleşmemektedir.

Meriç'in "Bu susam kapıları açan büyü. Harami mağaralarının kapılarını değil, hükümdar hazinelerinin kapılarını: kitap." (BU, s.110) cümlesinde, üslubunun önemli özelliklerinden biri olan dönüşlere de dikkat etmek gerekir. Yazar, elbette ne söyleyeceğini, ne yazacağını bilmektedir. Yazma sürecinde akla gelip kğıda dökülen, daha sora vazgeçilen ifadeleri silmek ya da karalamak gibi bir lüksü de vardır. Dolayısıyla cümlesini "Bu susam hükümdar hazinelerinin kapılarını açan büyü: kitap" biçiminde de kurgulayabilir. Fakat nceki cümleye dönüp seçilen bir ifadeyi olumsuzlayarak metaforun asıl anlatmak istediği özelliğini ön plana çıkarır. Bu kırılmayı, biçimsel olarak şöyle göstermek mümkündür:

→harami mağaraları

tahıl→susam→büyü→
→hükümdar hazineleri

Metaforların temel işlevlerinden biri konuyu aydınlatmak, açıklığa kavuşturmandır. Fakat yukarıda da ifade edildiği üzere kaynak alana ait bilginin tamamını hedef alana transfer etmek mümkün olmadığı için her metaforun kapalı, anlaşılmayan tarafları olabilir (Lakoff, Johnson 1980: 10-13, Kovecses 2002: 79, 80). Yazar, kitapla ilgili olarak "tahıl, susam, büyü" kelimelerinden oluşan bir kavram alanı yaratır. Bu alanın bizi götüreceği ilk adres harami mağaralarıdır. Çağrışımlar yoluyla zihnin, harami mağaralarındaki hazine fikrine ulaşması uzun sürmeyecektir. Fakat bu hazine, başkalarının malını mülkünü talan etmekle, yağmayla zenginleşen bir hazinedir. İşte tam da bu noktada yazar, "A değil, B." diyerek metaforlar arasına kesin bir çizgi eker. Onun anlatmak istediği kapısında bekçilerin nöbet tuttuğu, paha biilemeyecek kadar değerli, ulaşılması kolay olmayan, anahtarları ancak emin ellere teslim edilecek bir hazinedir.

Meriç'in kitaba ilişkin kavramsallaştırmalarından biri de KİTAPKAPIDIR kavramsal metaforuyla ifade edilebilir. Bunun dilsel ifadesi, "Meçhule açılan bir

kapıdır kitap, meçhule, yani masala, esrara, sonsuza.” (BU, s.11) cümlesidir. Buradaki ontolojik ve epistemolojik uygunluklar şu şekilde ifade edilebilir:

Kaynak alan: KAPI

Hedef alan: KİTAP

Ontolojik uygunluklar:

Kapıya karşılık kitap

Bir mekânın girişi olarak kapıya karşılık entelektüel dünyanın girişi olarak kitap

Kapının, mekânın içini gizlemesine karşılık kitabın bilinmezlikler taşıması

Epistemolojik uygunluklar:

Kaynak alan: Bir mekâna kapı aracılığıyla girilir.

Hedef alan: Entelektüel dünyaya kitaplar aracılığıyla girilir.

Kaynak alan: Kapı, ait olduğu mekânı gizler.

Hedef alan: Kitap, ait olduğu dünyayla ilgili bilinmezlikler taşır.

Kapı, bir mekâna giriş ya da oradan çıkış amacıyla kullanılır. Söz konusu mekân entelektüel dünya ise, oraya girişin kapısı kitaplar olur. Herhangi bir konuda bilgi sahibi olmak istediğimizde, bilgimizi derinleştirmek istediğimizde başvurduğumuz güvenilir kaynaklardan biri de kitaplardır. Hiçbir kapının ait olduğu mekândan büyük olması mümkün değildir. Fakat bunun tersi mümkündür. Küçük bir kapıdan çok geniş bir mekâna geçiş mümkündür. Buradan hareketle Meriç'in, kitabın düşünce dünyamızda yeni ufuklar açma gücünü ön plana çıkardığını söyleyebiliriz. Burada kapının açma, açılma özelliğinin yanı sıra kapatma, örtme özelliği de devreye girmektedir. Bir kapının arkasında neler olduğunu daha önceden bilmiyorsa ancak tahmin edebiliriz. Aşına olduğumuz bir mekân söz konusu olduğunda bile kapalı bir kapının ardında bizi bekleyen bir sürprizle karşılaşmamız mümkündür. Bu yönüyle kapılar gizliliği, müphemliği de beraberinde getirir. Kitaplar açısından düşündüğümüzde okur olarak bir kitabın dünyasında nelerle karşılaşacağımızı kesin olarak bilme şansımız yoktur. Bunun yanı sıra okuma aktif bir süreçtir. Metin, okur ile yeniden yaratılma olanağına kavuşur (Wallace 1992: 39-50). Bu durum Meriç'in kitabı “meçhule açılan bir kapı” olarak tanımlamasındaki bilinmezliği göstermektedir. Meçhulü “masal, esrar, sonsuz” olarak nitelendirmesinden yola çıkarak Meriç'in bu bilinmezlikten şikâyetçi olmadığını söyleyebiliriz.

Kapı olarak kitap metaforu, KİTAP BÜYÜDÜR kavramsal metaforu ile sistemli bir ilişki içindedir. Bu ilişkiyi KİTAP MEKÂNDIR metaforunda da gözlemlemek mümkündür. “Bu susam kapıları açan büyü.” ve “Meçhule açılan bir kapıdır kitap, meçhule, yani masala, esrara, sonsuza.” cümlelerinde kitabın

bizi götürdüğü yer yazarın ifadesiyle meçhul, esrar ya da sonsuzdur. Burası başlı başına bir dünyadır. Bu dünyada KİTAP MEKÂNDIR. ‘‘Her kitap, tılsımlı bir saray.’’ (BU, s.260) cümlesi kitabı mekân olarak kavramsallaştırmanın dildeki yansımasıdır. Burada hedef ve kaynak alanlar arasında şu uygunlukları gözlemek mümkündür:

Kaynak alan: MEKÂN

Hedef alan: KİTAP

Ontolojik uygunluklar:

Mekâna karşılık kitap

Mekânın hacmine karşılık kitabın içeriği

Mekânın oda ya da bölmelerine karşılık kitabın bölümleri

Mekânda yaşayan kişilere karşılık kitabın okuru

Mekânın tılsımlı oluşuna karşılık kitabın etki gücü

Epistemolojik uygunluklar:

Kaynak alan: Fiziksel açıdan her mekânın bir hacmi vardır.

Hedef alan: Her kitabın bir içeriği vardır.

Kaynak alan: Bir mekân kendi içinde odalara/bölmelere ayrılabilir.

Hedef alan: Kitabın bölümleri vardır.

Kaynak alan: Mekânda yaşayan kişiler vardır.

Hedef alan: Kitabın okuru vardır.

Kaynak alan: Bazı mekânlar tılsımlıdır (Bazı mekânların tılsımlı olduğuna inanılır).

Hedef alan: Kitapların etki gücü vardır.

Fiziksel açıdan mekânı belirleyen boşlukta kapladığı yer yani hacmidir. Mekân sınırsız ya da sınırları bilinmeyen bir mahal değildir. Kitapların düşünce dünyasında kapladıkları yer ise sahip oldukları içeriktir. Kitabın sınırlarını belirleyen, onun içeriğidir. Uzayda belli bir boşluğu doldurarak mekân özelliği kazanan bir alanın kendi içinde odalara/bölmelere ayrılması mümkündür. Kitaplar da belli konulara ait bir içeriği taşımakla birlikte o konuyu farklı yönleriyle ele alan bölümleri bakımından mekânların bu özelliğini paylaşır. Meriç’in mekân olarak kitap metaforunda dikkat çeken, sözü edilen mekânın alelade bir yapı olmayışıdır. Saraylar geniş ve ihtişamlı yapılardır. Burada Meriç’in vurgulamak istediği kitapların oylumlu, pek çok bilgi ve düşünceyi konsantre biçimde depolamaya elverişli olduğudur. Mekân olarak sarayı belirleyen hususlardan biri hükümdara ev sahipliği yapmasıdır. İktidarın bütün güçlerini elinde tutan hükümdara ev sahipliği yapmamış bir mekân saray olarak nitelendirilemez. Peki

kitabın kişileri ya da hükümdarı kimdir? Yukarıda da ifade edildiği üzere okuma, okurun etkin katılımını gerektiren aktif bir süreçtir. Bu süreçte okuru kitabın dışında tutmak mümkün değildir. Bu durumda okuma sürecini kendi lehine düzenleyebilen okuru, aynı zamanda kitabın hükümdarı olarak düşünmek için de bir engel yoktur. Çünkü bazı kitaplar tılsımlı mekânlar gibi okuyucuyu esir alır, okuma sürecinde kişi her yazılanın doğru olduğunu kabul etmek gibi bir yanılığa düşebilir, sorgulama ihtiyacı duymayabilir. İşte bu durumda kitaptan en çok faydalanacak okur, kitabın hükmettiği değil kitaba hükmeden okur olur.

Bu Ülke'de kitaba ilişkin kavramlaştırmalardan biri de KİTAP İLETİDİR metaforudur. Bu kavramsal metafor, "Kitap istikbale yollanan mektup." (BU, s.100), "Ebediyete yollanan mesaj." (BU, s.107), "Denize atılan bir şişe her kitap." (BU, s. 265), "Kime yazıyorsun bu mektubu?" (BU, s.269) cümleleriyle ifade edilmiştir. Bu metaforların yapılanışını şöyle inceleyebiliriz:

Kaynak alan: İLETİ

Hedef alan: KİTAP

Ontolojik uygunluklar:

İletinin gönderen ve alıcı öğelerine karşılık kitabın yazar ve okuru

Gönderen ve alıcı arasındaki mesafeye karşılık yazar ve okur arasındaki düşünce farklılıkları

İletinin yazılış amacına karşılık kitabın ana fikri

İletinin adrese ulaşma durumuna karşılık kitabın hedeflenen okur kitlesine ulaşması

Epistemolojik uygunluklar:

Kaynak alan: İleti bir gönderen tarafından bir alıcıya gönderilir.

Hedef alan: Kitap yazar tarafından okur muhatap alınarak yazılır.

Kaynak alan: Gönderen ve alıcı arasında fiziksel bir mesafe vardır.

Hedef alan: Yazar ve okur arasında düşünce farklılıklarından doğan bir mesafe vardır.

Kaynak alan: İletinin bir yazılış amacı vardır.

Hedef alan: Kitabın bir ana fikri vardır.

Kaynak alan: İletinin adrese ulaşması gönderenin mutlak kontrolünde değildir.

Hedef alan: Yazarın düşüncelerinin okur tarafından anlaşılması ihtimali vardır.

Yukarıdaki eşleşmeler çerçevesinde Meriç'in kitabı ileti biçiminde kavramsallaştırırken bir yazar olarak taşıdığı endişelerin ön plana çıktığını söyleyebiliriz. Buna göre okuyucuya ulaşmak, yazar açısından ciddi bir kaygıdır. Kitap söz konusu olduğunda yazar ve okur arasında gönderen ve alıcı arasındaki fiziksel mesafeden daha büyük bir uzaklık söz konusudur. Farklı deneyimlerle beslenmiş dimağlar, kitabın mesajını kendi öznellikleri doğrultusunda değerlendirecekleridir. Üstelik yazma süreci tamamlandıktan ve kitap vücut bulduktan sonra yazarın araya girip okura müdahalede bulunması mümkün değildir. Bu durumda okurun kitabın ana fikrini kavrayamaması ihtimali belirecektir. İşte bu anlaşılmamak korkusu Meriç'i iyiden iyiye rahatsız eden bir durumdur. Yukarıda sıralanan dilsel metaforlarda dikkat çekici bir özellik de alıcının varlığındaki belirsizliktir. İstikbal, ebediyet gibi kavramların alıcı olarak seçilmesi, doğru zamanda doğru kişi ya da kişilere ulaşma ihtimali çok düşük olan denize atılan şişe aracılığıyla iletiyi gönderme gibi yöntemlere gönderme yapılması bu belirsizliği göstermektedir. Bütün bunlar muhatabını bulamayan, kendi deyimiyle "Havarilerini yaratamayan" bir yazarın hayal kırıklığını yansıtır. Meriç'in hayal kırıklığı zaman zaman "Domuzlar kutsal kitaplarla beslenmez." (BU, s.269), "Kimin için yaratacağın? İnsanlar ışığa, hayata, sonsuza düşman." (BU, s.270) gibi hırçın ifadelerle kendini belli eder. Meriç, kitabı bir bilgi kaynağı olarak tasavvur etmez. Ona göre KİTAP DÜŞÜNCE DİR. "... mumyalanan tefekkür" (BU, s.100), "... tek düşüncenin yankısı" (BU, s.100) ifadeleri bu tasarımı somutlaştırır. Ona göre okumak cehd ister, "teslimiyet ve anlama cehdi" çünkü onun deyimiyle "yazarın gerçekten bir değeri varsa, düşüncesini bir hamlede kavramak" (BU, s.107) mümkün değildir. Fakat "Tefekkür Sina'sı metruk bir manastır." (BU, s.270) cümlesinden de anlaşılacağı üzere düşünce, yazarın yaşadığı dönemde değer gören bir meta değildir. Bu nedenle KİTAP İLETİDİR kavramsal metaforu, mesajın muhatap bulamayacağı, zamanın kadir bilmezliği gibi imgelere ev sahipliği yapar. Burada dikkat çeken bir husus "tek düşüncenin yankısı" ve "Konuşan yalnız kitap." (BU, s.261) gibi ifadelerde kitabın ses ile bağdaştırılmasıdır. Burada Meriç, kitap yazan değil kitaptan konuşan biridir. Bu ifadeler, diyeceğini deyip kenara çekilmiş bir yazarın değil, "Sesime ses ver.", diyerek baskın bir iletişim ihtiyacı ve isteğini açığa vuran bir insanın cümleleridir.

Kitaba ilişkin kavramsal metaforlardan son olarak ele alınacak olan, KİTAP IŞIKTIR metaforudur. Bunu "... Sonunda kendi de kitap olmuş. Kitap, yani ışık." (BU, s. 264), "Kütüphanene dön, yani kitap ol. Aydınlan ve aydınlat." (BU, s.293) cümlelerinde görebiliriz. Bu metaforun arka planını şu şekilde açabiliriz:

Kaynak alan: IŞIK

Hedef alan: KİTAP

Ontolojik uygunluklar:

Işığa karşılık kitap

Işığın karanlığı aydınlatmasına karşılık kitabın bilinmeyen konuları açıklığa kavuşturması

Işığın kendini de aydınlatmasına karşılık kitabın yazarının bilgi edinmesi

Epistemolojik uygunluklar:

Kaynak alan: Işık karanlığı aydınlatır.

Hedef alan: Kitap içeriği sayesinde bilinmeyen konuları açıklığa kavuşturur.

Kaynak alan: Işık, kendisini de aydınlatır.

Hedef alan: Yazar, yazma sürecinde yeni bilgiler edinir.

Işığa en çok karanlıkta ihtiyaç duyarız. Karanlık insanın temel ihtiyaçlarından güven duygusunu zedeleyerek korkuya neden olur. Göremediği için etrafındaki nesnelerin niteliğini algılayamayan insanın davranışlarında göze çarpan en belirgin özellik ürkeklik, tedirginliktir. Hatta bazen tedirginliğimiz algının sınırlarını zorlayarak olmayanı olmuş gibi görmekle sonuçlanabilir. Bu durumda ışıksızlığın neden olduğu şey, tam bir duyu karmaşası olur. Meriç'e göre kitaplar da birer ışıktır. Kitapların ışığı, bilinmeyen ya da az bilinen konuları aydınlatarak, bildiği düşünülen konulara yeni bakış açıları getirerek düşünce dünyasındaki karmaşayı ortadan kaldırmaya yarar. Böylece kişi, kendine güvenen, ayakları yere sağlam basan bir birey olur. Kitapların ışığı bir taraftan okuru aydınlatırken diğer taraftan da yazarının aydınlanmasını sağlar. Burada Meriç'in yazar olarak kendisine bakışının ipuçlarını da bulmak mümkündür. Meriç, yazma serüvenini kendisini de olgunlaştıran, bilgisini tazelemeye, derinleştirmeye yarayan aktif bir süreç olarak görmektedir.

Sonuç

Metafor, söz figürü olmanın ötesinde gerçekliği, bilgiyi kavramada alternatif yorumlar getiren, kimi zaman kendine özgü bir gerçeklik, bilgi üreten bir mekanizmadır. Bu Ülke'nin ilk cümlesi "Mefhumların kâh gülünç, kâh korkunç maskelerle raksa çıktığı bir karnaval balosu, fikir hayatımız."dır. Böyle bir ortamda Cemil Meriç'in kendi ifadesiyle "Kelimeleri tarif etmeden girişilecek her kavga kısır kalmaya mahkûmdur." Bu tarif sürecinin dilsel aracı metafordur. Metaforlar, yazarın kavram sistemine açılan kapının anahtarıdır. Cemil Meriç'in Bu Ülke adlı eserinde kitaba ilişkin kavramsal metaforların incelenmesinde

Meriç'in kaynak alan olarak kullandığı ‘‘tahıl, büyü, kapı, mekân, ileti, düşünce, ışık’’ kavramlarına ait bilgiden hareket edilen bu çalışma, bir ilk adım olarak düşünülmelidir. Meriç'in ‘‘kıyılardan imdat isteyen sesi’’nin bizlere söyleyeceği daha çok Şey vardır.

Kaynaklar

- CASASANTO, Daniel (2008). ‘‘Similarity and Proximity: When does close in space mean close in mind?’’ *Memory & Cognition*, 36(6), 1047-1056.
- CHARTERIS-Black, Jonathan 2003 a) ‘‘Speaking with Forked Tongue: A Comparative study of Metaphor and Metonymy in English and Malay phraseology’’. Special edition of *Metaphor and Symbol* 18 (4) 289-310.
- DEIGNAN, Alice (2003). ‘‘Metaphorical expressions and culture: an indirect link.’’. *Metaphor and Symbol*, 18/4, 255-272.
- Dilbilim Terimleri Dizini. <http://www.yde.yildiz.edu.tr/tts/tts-dizelgeler/tts-kt-r.htm>
- ERDEM, Melek (2004). ‘‘Mağripi'nin Őiirlerinde Metonimi’’. *Modern Trklk Araştırmaları Dergisi* 1(1).
- GLYNN, Dylan (2002). ‘‘Love and anger: The grammatical structure of conceptual metaphors’’. *Style*, 36 (3).
- JOHNSON, Christopher (1999). ‘‘Metaphor vs. Conflation in the acquisition of polysemy: The case of see’’. in: Masako K. Hiraga, Chris Sinha and Sherman Wilcox (eds.), *Cultural, Psychological and Typological Issues in Cognitive Linguistics*, 155-169. Amsterdam & Philadelphia, PA: John Benjamins.
- KİLCİ, Nihal (2003). *Cemil Meriç'in Bu lke Adlı Eserinde Cümle slubu*. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Türk Dili Bilim Dalı, Basılmamış yüksek lisans tezi, Ankara.
- LAKOFF, G., Johnson, M. (ev.Demir, G. Yavuz) (2007). *Sosyal bir fenomen olarak dilin belirsizliği*. Paradigma Yayınları, İstanbul.
- LAKOFF, G., Johnson, M. (1980). *Metaphors We Live By*. University of Chicago Press, Chicago.
- LAKOFF, George, Kovecses, Zoltan (1987). The Cognitive model of Anger Inherent in American English. In *Cultural Models in Language and Thought*. eds. D. Holland, N. Quinn. Cambridge University Press.
- KOVECSES, Zoltan (1995). Anger: Its language, conceptualization, and physiology in the light of cross-cultural evidence. in: John R. Taylor and Robert E. MacLaury, (eds.). *Language and the Cognitive Construal of the World*. Berlin: de Gruyter, 181-196.
- KOVECSES, Zoltan (2002) *Metaphor. A practical introduction*. Oxford: Oxford University Press, 2002.
- KOVECSES, Zoltan (2003). ‘‘Language, figurative thought, and cross-cultural comparison’’. *Metaphor and Symbol*, 18(4), 311-320.
- MERİ, Cemil (2000), *Bu lke*. İletişim Yayınları, İstanbul. *Oxford English Dictionary*.
- SHENG, Ying (2007). ‘‘The role of culture in metaphor’’. *US-China Foreign Language*, 5(1), 74-81.
- Türk Dil Kurumu Szlğ*. <http://tdkterim.gov.tr/bts/?kategori=veritbn&kelimesec=58177>
- UğUR, Nizamettin (2007). *Anlambilim/Szcğn Anlam Aılımlı*. Doruk Yayınları, İstanbul.
- WALLACE, Catherine (1992). *Reading: A Scheme for Teacher Education*. Oxford University Press.